„Küllap kirjanik märkas, et hakkan tüdinema“. (Inter)subjektiivsuse markeerimine ilukirjandustekstides

Külli Habicht, Külli Prillop (Tartu ülikool)

Ettekanne rakenduslingvistika ühingu aastakonverentsil 28.04.2023
Tallinnas

S/IS Pragmaatika grammatika kohal:
SUBJEKTIIVSUS JA INTERSUBJEKTIIVSUS
eesti keele registrites ja tekstiliikides

Eesmärk

- Jälgida ilukirjanduse kui ühe keskse tekstiliigi (inter)subjektiivsete partiklite kasutuse eripära.
- Esitada näiteid ja selgitusi ilukirjandustekstides esilduvate partiklite funktsioonide kohta.
- Võrrelda „Pragmaatika“ korpuse andmeid eesti keele ühendkorpuse (2021) ilukirjandustekstide andmetega (kvantitatiivne kõrvutus).
- Aluseks kaks analüüsitasandit: 1) ilukirjandus kui tekstiliik tervikuna; 2) autori-, tegelas- ja siirdkõnes kasutatud pragmaatilised üksused eraldi.

Uurimisküsimused

- Kuidas paigutub ilukirjandus kui tekstiliik sagedamate (inter)subjektiivsete markerite kasutuse poolest võrdluses teiste tekstiliikidega?
- Missugused on ilukirjandustekstides esilduvamad (inter)subjektiivsed partiklid?
- Kuidas jagunevad sagedasemad partiklid autori-, tegelas- ja siirdkõne vahel?
- Missuguseid funktsioone täidavad ilukirjandustekstides esilduvad (inter)subjektiivsed partiklid?

Lähtekohad

- Teoreetiliseks lähtekohaks on (inter)subjektiivsuse väljendumine keeles (Narrog 2017, Mortensen 2012, Nuyts 2012, Traugott 2010) ja (inter)subjektiivsuse markerite **võrdlev** korpuspragmaatiline ja tekstiliigiline analüüs (Biber, Conrad 2009, Aijmer 2013).
- Tekstiliigi eripära väljaselgitamiseks võrdlus tekstiliigi ja markerite sageduse põhjal.
- Projekt “Pragmaatika grammatika kohal: subjektiivsus ja intersubjektiivsus eesti keele registrites ja tekstiliikides (PRG 341)”, milles analüüsitakse (inter)subjektiivsuse markereid suulise, neti- ja trükiregistri tekstiliikides.

Materjal ja meetod

- Materjal pärineb TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudis loodud tasakaalus „Pragmaatika“ korpusest, mille maht on 5,5 miljonit sõnet ja mis annab ülevaate 11 tekstiliigist (Prillop jt 2021).
- Ilukirjandustekstide materjal moodustab selles korpuses 500 312-sõnelise alamkorpuse (107 teksti 82 autorilt ajavahemikust 2017–2020).
- Kõrvutavalt vaadatud eesti keele ühendkorpuse (2021) ilukirjandustekstide materjali.

Ilukirjandus kui tekstiliik

- Ilukirjandus kui sünteesiv tekstiliik – mitmekesine keeleaines. Mitmekesisus tuleneb a) ilukirjanduse žanrilisest varieeruvusest, b) eri allkeelte olemuslikust kombineerumisest selles ning c) autori-, tegelas- ja siirdkõne esinemisest proosatekstides. (Hennoste 2023)
- Lisanduvad autorite stiiliga seostatavad erijooned. (Hennoste 2023)
- Põhiküsimus: kelle hoiak väljendub partiklites?
- Võiks eeldada, et ilukirjandustekstid paistavad teiste tekstiliikide seas silma suurema hulga tekstiliigile spetsiifiliste partiklitega.

Tulemused

Ilukirjandus võrdluses teiste tekstiliikidega (sagedamad partiklid 10 000 sõne kohta)

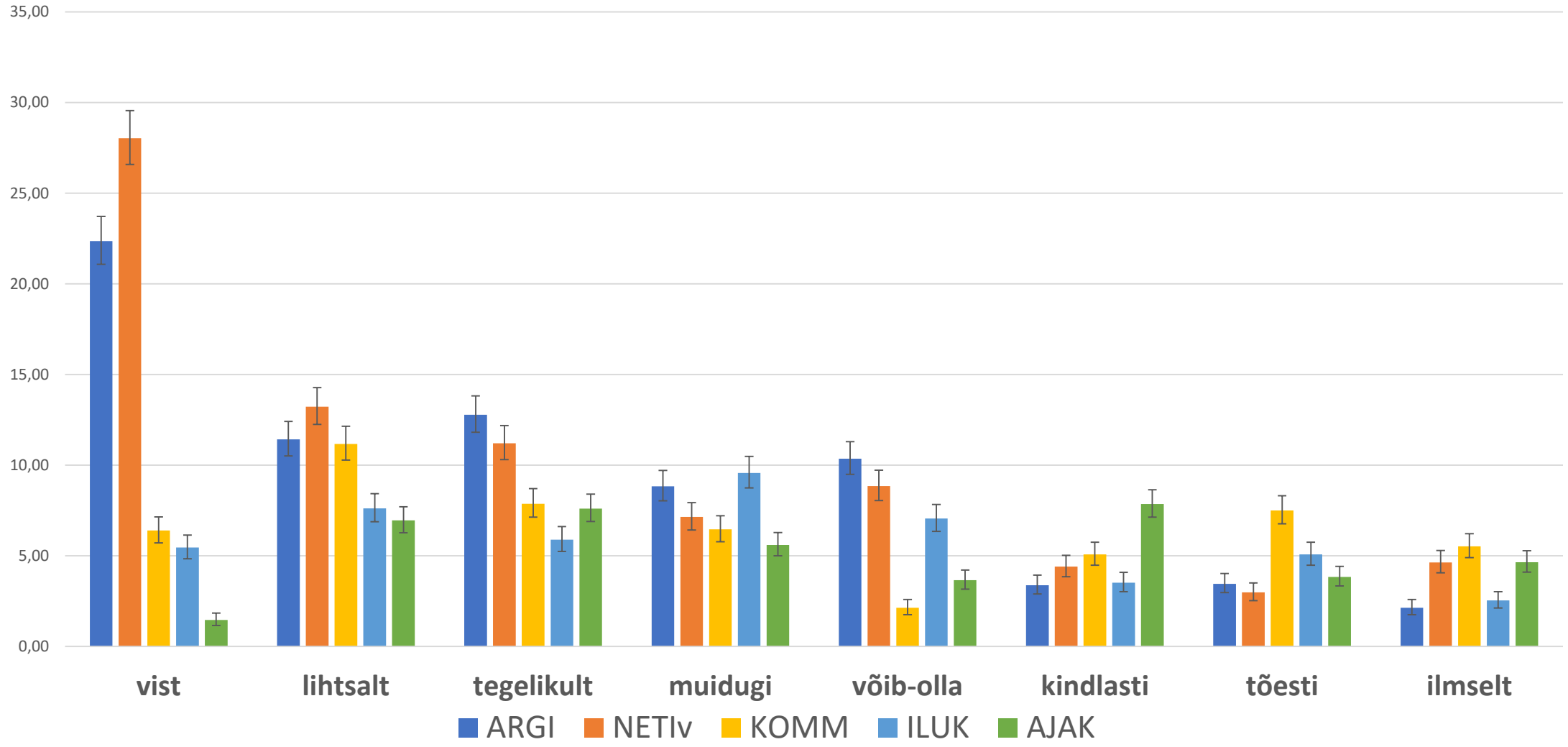

Ilukirjandustekstidele iseloomulikud partiklid (sagedus 10 000 sõne kohta)

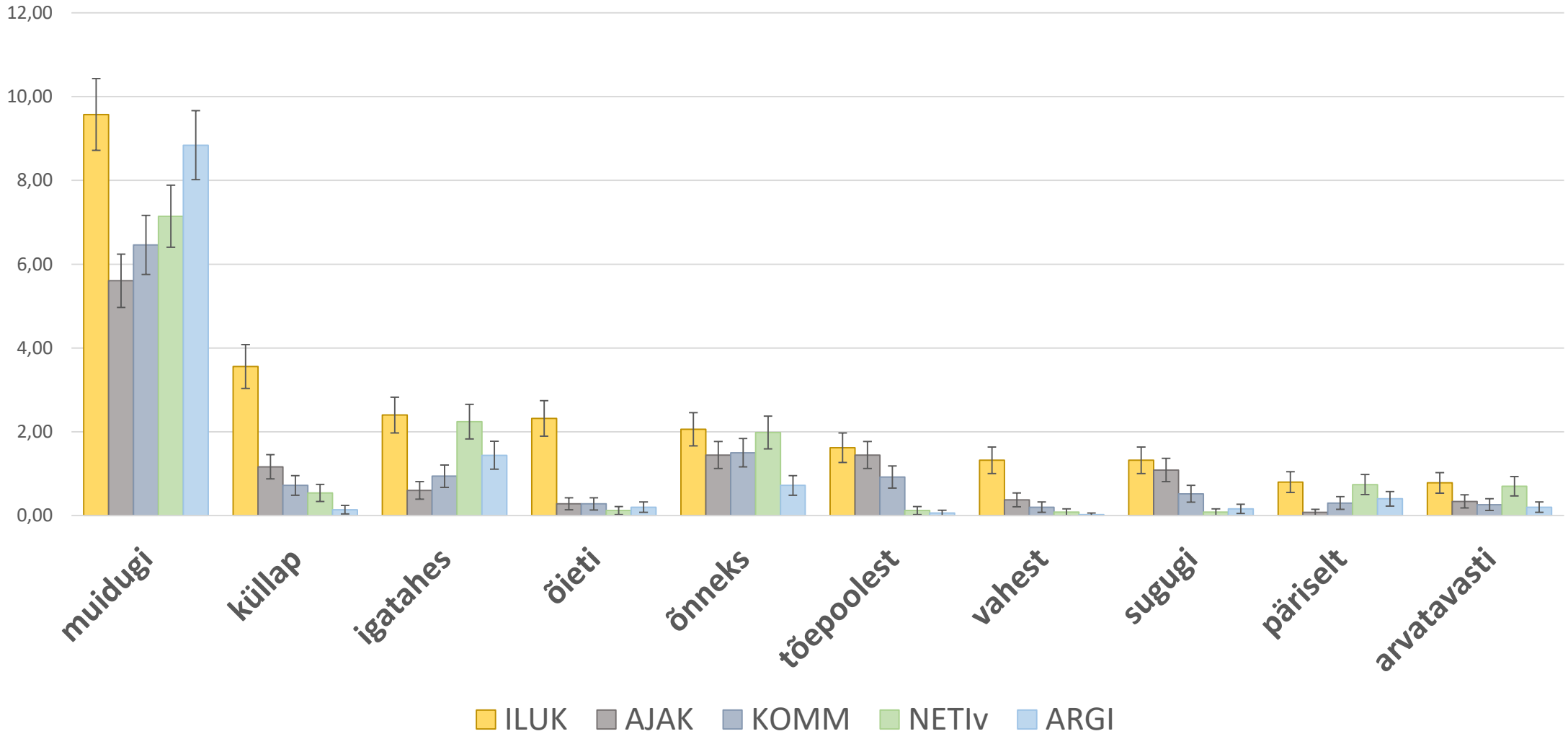

Ilukirjandustekstidele iseloomulikud partiklid

- Sagedamad: ***muidugi*** (sage ka argivestlustes)
- Harvem esinevad: ***küllap, õieti, vahest***;

igatahes, õnneks, päriselt, arvatavasti (sagedad ka netivestlustes);

tõepoolest, sugugi (sagedad ka ajakirjandustekstides).

Ilukirjanduse sagedasimad partiklid eri korpustes (10 000 sõne kohta)

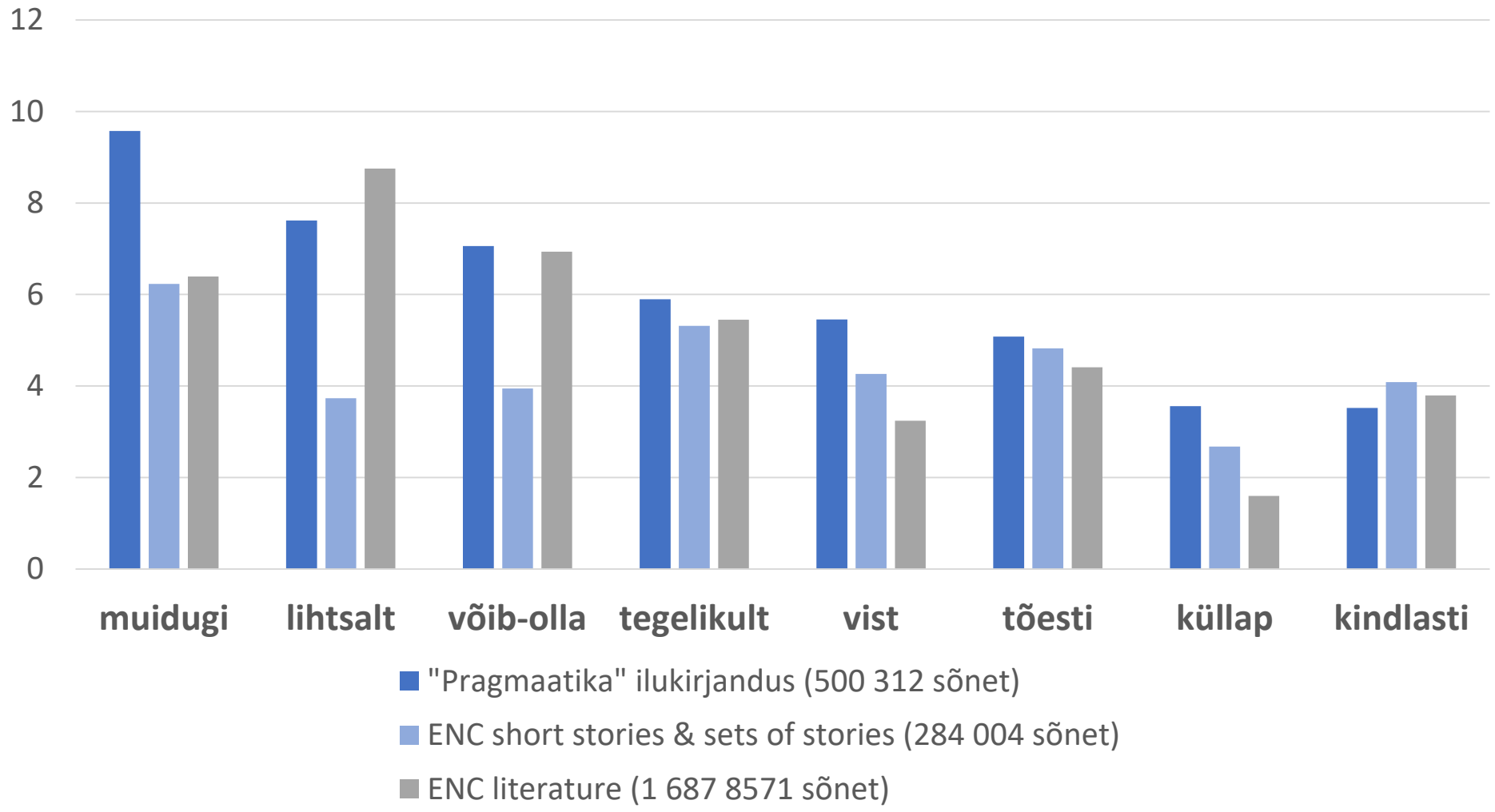

Sissevaade ilukirjandustekstidele iseloomulike partiklite kasutusse: *muidugi*

- Intersubjektiivne kinnituspartikkel otsekõne dialoogis (tugevdaja)

*Vaatasime, et teil kartul maru longus. Võtsime Prästviigi järvest paagi vett täis ja võime selle nüüd teie põllule maha lasta, kui soovi on." "**Muidugi** on, **muidugi** on," ähkisin kiiresti vastu, sest kartsin, et äkki sõidavad veel minema.*

- Subjektiivne kinnituspartikkel otsekõnes (pehmendaja)

*Alim põrnitses mind nüüd altkulmu ja ta pilk kiirgas üleolekut. "Ükski äärmus ei ole **muidugi** hea, vähemalt minu hinnangul, ja enese üleni katmine tundub mulle ilmselge liialdus," jäin ma džinni toel rahulikuks.*

muidugi

- Subjektiivne kinnituspartikkel refereerivas autorikõnes (tugevdaja)

*Ta teab väga hästi, mis on see "ja", aga teeb, nagu ei kuuleks, ja vastab, et jah, **muidugi**, kus. Ning mees nimetab kõige ilmsema ja avalikuma kohviku, millest tema teab juba ette, et seal on liiga valge, kuigi söök on parem kui kõrval hämaras kohvikus, ja ta mõtleb, et hea küll, selge, siis on nii.*

- Subjektiivne kinnituspartikkel autorikõnes (pehmendaja)

*Kõik katsusid olla anonüümsed, kuulmatud ja nähtamatud. Telefoniski olid nimed asendunud vaikuse või ebamäärase hallooga. Meil **muidugi** telefoni polnud. Nii ma siis olin üksinda kodus, küllap oli ema jälle ülekuulamisel, pojale pakki viimas või püüdis Hugoga eeluurimisvanglas kokku saada.*

küllap

- Intersubjektiivne nõustuv partikkel otsekõne dialoogis

*"On ju roheline? On ju krüsoliit?" nõuab nelja-aastane. Kolmekümneaastane läheb mänguga kaasa: "**Küllap** ongi, kui sa ütled. Aga kust sa nii keerulise sõna võtsid?"*

- Intersubjektiivne oletav partikkel, nõusoleku taotleja (kirja vormis pöördumine)

*Ma väga armastan Sind ja hoolin Sinust, kuigi alati ehk ei näita välja. **Küllap** Sa saad sellest aru. Kardan, et Su elu on viimasel ajal tänu haigusele tööstitu, üksluine ja karm.*

küllap

- Subjektiivse nõustumise kinnitaja refereerivas autorikõnes

*Tõsi, Harari tunnistab, et kogu organismi noorendamine on **küllap** tohutult keeruline ja kallis protsess, mida võivad lubada endale vaid püstirikkad, ning et aja jooksul võib see viia kahe erineva inimliigi tekkeni.*

- Subjektiivne oletav partikkel autorikõnes

*"On sul mõni väikelinn välja vaadatud?" küsis Tiina tuima rahuga. Heimar kokutas midagi ebamäärast, **küllap** ei olnud ta sellist vastust oodanud, oli oma arust käinud välja idee, mis ette surmale määratud, pigem naise ärritamiseks kui teoks tegemiseks.*

vahest

- Intersubjektiivne oletuspartikkel otsekõne dialoogis > etteheide

*„Ja tema ei taha!" imestas Ljudmilla Poljakova. "Tühistage otsus määrata Nobeli auhind mulle, tühistage palun, palun!" kähistas poolunes literaat Arvo Kriisk. "**Vahest** ei taha ta ka iseseisvust?" oletas liharaiuja Georgius. "Sellisele paneks kirvega."*

- Subjektiivne oletuspartikkel refereerivas autorikõnes

*… rääkis sageli mõistu ning avaldas imestust, et ei ole olemas mitte üksi mööda maid rändavaid hulguseid, vaid ka läbi ajaloo uitavaid tegelasi ja seda isegi kusagil vähese kultuuriga Euroopas. Kui ta järele mõtles, ütles ta ühel korral, et **vahest** saab temastki kord ajaloohulgus. Selleks ta saigi oma luuletuste kaudu, mis sel ajal olid Euroopas veel täiesti tundmatud.*

vahest

- Subjektiivne oletuspartikkel siirdkõnes

Ootasin, et ta reageerib mingil vaid talle omasel viisil, kuid seda ei juhtunud. ***Vahest*** *pole mu juuresolek Leenale enam vajalik, mõtlesin. Võib-olla on surmast rohkem abi?*

- Subjektiivne oletuspartikkel autorikõnes

Hiljem ta sääraseid võtteid enam ei proovinud. ***Vahest*** *kõige ebameeldivam kogu asja juures oli see, et too üksainus tund tegi neist -- temast ja õpilastest -- vaenlased.*

õieti

- Intersubjektiivne partikkel otsekõne dialoogis > täpsustavas küsilauses

*Loomulikult olekski olnud veider võõrastele, täiskasvanud ja täie mõistusega inimestele öelda, et heinas pikutab mõistusega loom. "Mis lõvi see **õieti** on?" küsis ta. "Haige loom," vastas juht kuivalt, toetas küünarnuki istme seljatoele ja sülitas maha.*

- Subjektiivne pehmendav-täpsustav partikkel siirdkõnes

*"Mida sina siin teed?" küsis ta nii, nagu oleks ta siia sattunud mõne minu sepitsetud vandenõu tõttu. Tema hääl, mida mäletasin mesisena, kõlas nüüd võika ja võõrana. "Ootan. Ma olen siin juba..." Kui kaua **õieti**? "Tegelikult peaksin küsima, mida sina siin teed?“*

õieti

- Subjektiivne pehmendav-täpsustav partikkel autorikõnes

Me näeme alles nüüd, oma laste ja lastelaste pealt, et see võib ka teisiti olla. Et naine võib olla minister, Riigikogu spiiker, europarlamendi saadik, ja veelgi enam, naine võib olla isegi president. Ausalt öeldes me ***õieti*** *ei usugi seda. See tundub esiteks võimatu ja teiseks ka kohatu.*

Toni oli hiljuti naisest lahutanud ja üürinud kahetoalise korteri, millest mina omakorda üürisin ühte tuba. ***Õieti*** *oli mul Barcelonas olemas ka ateljee, kus oli magamisvõimalus. Ateljee asus linna südamest eemal ja seal polnud erilisi mugavusi.*

Ilukirjandusele iseloomulike partiklite osakaal autori-, tegelas- ja siirdkõnes

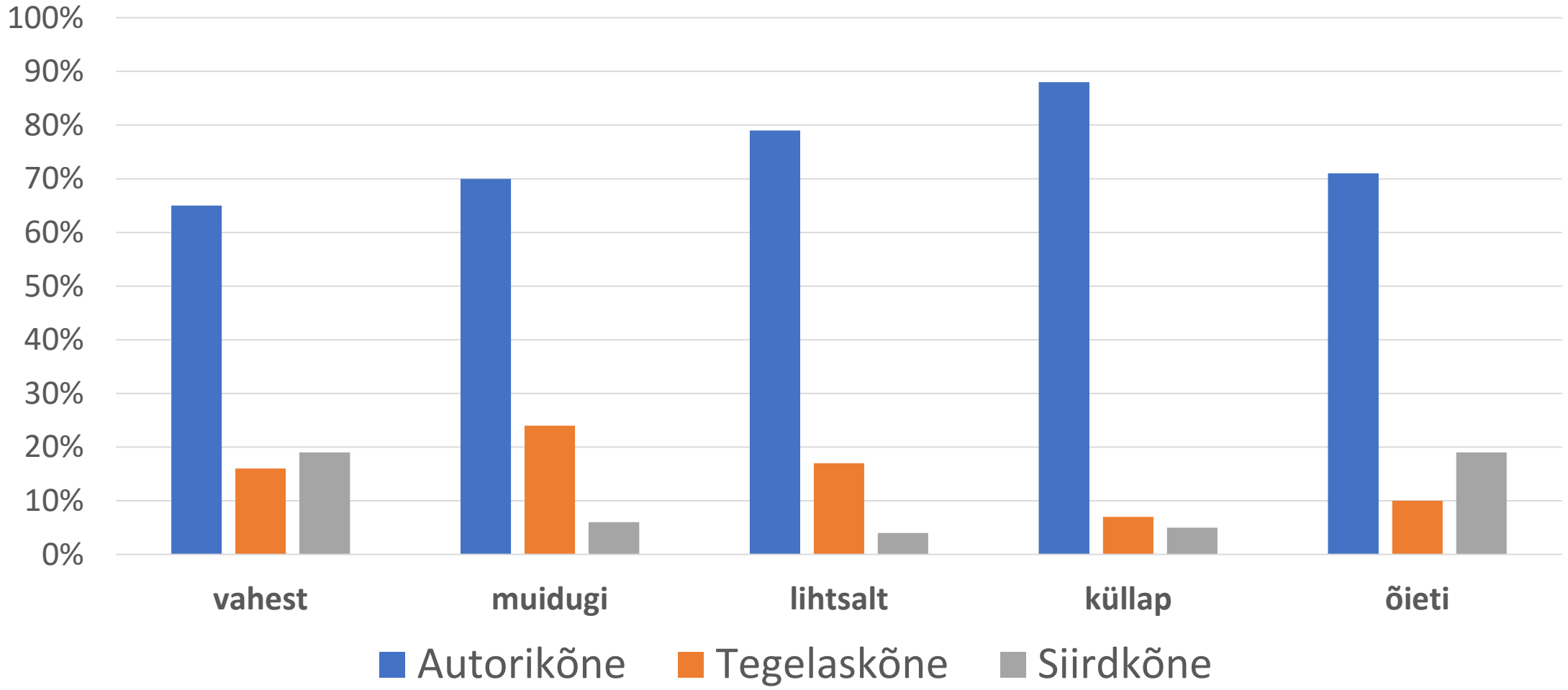

Kokkuvõtteks

- Ilukirjandustekstide (inter)subjektiivsuse markerite kasutus ei ole teiste tekstiliikidega võrreldes silmatorkavalt rikkalik: võrreldes suulise keele ja netikeele registritega on ilukirjandustekstides partikleid vähem.
- Sagedusvõrdluse põhjal võib **ilukirjandustekstidele iseloomulikuks** pidada erineva funktsiooniga üksusi: suurt tõenäosust väljendavat oletavat partiklit *küllap*, suurt tõenäosust väljendavat rõhutavat partiklit *muidugi,* vähest tõenäosust väljendavat oletavat partiklit *vahest*, pehmendavat-täpsustavat partiklit *õieti*. Võib järeldada, et see ongi olemuselt „literatuurne“ aines.

Kokkuvõtteks

- Enamasti esinevad partiklid autorikõnes; tegelaskõnes on teistest suurema osakaaluga *muidugi* ning siirdkõnes *õieti* ja *vahest*.
- Materjali on siiski vaja funktsioonide eristamiseks kvalitatiivselt täpsemalt uurida.
- Ees ootavad ka kõrvutused teiste tekstiliikide materjaliga, et ilukirjandustekstide eripära ilmekamalt esile tuua.

Kirjandus

- **Aijmer, Karin 2013.** Understanding Pragmatic Markers: A Variational Pragmatic Approach. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- **Biber, Douglas, Susan Conrad 2009.** Register, Genre, and Style. (= Cambridge Textbooks in Linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.
- **Hennoste, Tiit 2023.** Kirjanduskeel. Käsikiri. Tartu.
- **Hennoste, Tiit, Külli Prillop, Külli Habicht, Helle Metslang, Kirsi Laanesoo, Liina Pärismaa, Elen Pärt, Andra Rumm, Andriela Rääbis, Carl Eric Simmul (ilmumas)**, Pragmatic particles, roles, and registers: the case of Estonian. *Open Linguistics*.
- **Mortensen, Janus 2012.** Subjectivity and Intersubjectivity as Aspects of Epistemic Stance Marking. In Baumgarten, N., Du Bois, I., House, J. (Eds.), Subjectivity in Language and Discourse. Brill, 229–246.
- **Narrog, Heiko 2017.** Three types of subjectivity, three types of intersubjectivity, their dynamicization and a synthesis. In D. Van Olmen, H. Cuyckens, L. Ghesquière (Eds.), Aspects of Grammaticalization: (Inter)subjectification and directionality. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 19–46.
- **Nuyts, Jan 2012.** Notions of (inter)subjectivity. – English Text Construction, 5(1), 53–76.
- **Prillop, Külli, Tiit Hennoste, Külli Habicht, Helle Metslang 2021.** Ei saa me läbi „Pragmaatika“ korpuseta. Korpuspragmaatika ja pragmaatikakorpus. – Mäetagused 81, 161–176.
- **Traugott, Elisabeth Closs 2010.** (Inter)subjectivity and (inter)subjectification: A reassessment. – Kristin Davidse, Lieven Vandelanotte, and Hubert Cuyckens (eds.), Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 29–43.